

ВИЗНАЧЕННЯ СПОСОБІВ ЗЛОВЖИВАННЯ ЦИВІЛЬНИМИ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ ТА ЗАСОБІВ ЇХ ПРОТИДІЇ У ЗВ'ЯЗКУ З ВВЕДЕННЯМ НА ТЕРИТОРІЇ КРАЇНИ ВОЄННОГО СТАНУ

DETERMINATION OF WAYS OF ABUSE OF CIVIL PROCEDURAL RIGHTS AND MEANS OF THEIR COUNTERFEIT IN CONNECTION WITH THE INTRODUCTION TO THE TERRITORY OF THE COUNTRY

Данилець Л.В., аспірант кафедри цивільного процесу
Національний університет «Одеська юридична академія»

У статті досліджено питання визначення основних способів зловживання цивільними процесуальними правами з боку учасників судових процесів у зв'язку з введенням на території всієї України правового режиму воєнного стану та розробленням практичного механізму боротьби з такими явищами.

Визначено, що досягнуті успіхи з закріпленням законодавчих положень стосовно недопущення зловживання цивільними процесуальними правами стануть надійною основою в продовженні вивчення явища зловживання правами в нових умовах та реаліях, адже випадки зловживання процесуальними правами вочевидь не будуть відповідати переліку, визначеному Цивільним процесуальним кодексом України, а будуть проявлятися відповідно до нових реалій та умов, в яких знаходиться на теперішній час українське суспільство.

У дослідженні оглядово зазначено про труднощі, яким в умовах воєнного стану вимушені протистояти представники судової гілки влади та з урахуванням цих факторів визначено, що основними способами зловживання процесуальними правами будуть: 1) затягування судових процесів, шляхом уникнення отримання судових повісток та інших судових документів, які надсилаються судом; 2) подання безпідставних та не підтверджених доказами заяв про відкладення розгляду справи під прикриттям дії в Україні правового режиму воєнного стану; 3) навмисне неотримання ухвал та рішень судів, з метою створення штучних умов для виправдання пропущених строків оскарження.

Дослідивши можливі способи зловживання цивільними процесуальними правами під час правового режиму воєнного стану визначено, що ключову роль у боротьбі з такими явищами буде відігравати активна роль працівників апарату суду та суддів у питанні комунікації між ними та учасниками судових процесів з метою підвищення ефективності здійснення правосуддя навіть у такий складний для України період.

Запропоновано звернути увагу на можливість внесення змін до процесуального законодавства щодо вручення судових повісток та інших документів через портал Дія, а також розглянути можливість надання повного доступу працівникам апарату суду та суддям до державного реєстру внутрішньо переміщених осіб з метою встановлення необхідної комунікації для проведення судового розгляду та вирішення спорів з метою захисту законних прав та інтересів громадян та осіб, які перебувають в Україні на законних підставах.

Ключові слова: зловживання цивільними процесуальними правами, воєнний стан, суд, учасники справи.

The article examines the issue of determining the main ways of abuse of civil procedural rights by participants in court proceedings in connection with the introduction of the legal regime of martial law throughout Ukraine and the development of a practical mechanism to combat such phenomena.

It is determined that the achieved achievements in consolidating the legal provisions on prevention of abuse of civil procedural rights will be a reliable basis for further study of the phenomenon of abuse of rights in the new conditions and realities, as cases of abuse of procedural rights in accordance with the new realities and conditions in which Ukrainian society currently finds itself.

The study provides an overview of the difficulties faced by the judiciary in martial law, and taking into account these factors, it is determined that the main ways of abusing procedural rights will be: 1) sent by the court; 2) submission of unfounded and unsubstantiated applications for adjournment of the case under the guise of the legal regime of martial law in Ukraine; 3) intentional non-receipt of court rulings and decisions, in order to create artificial conditions to justify the missed deadlines for appeal.

Having studied the possible ways of abusing civil procedural rights during the martial law regime, it was determined that the key role in combating such phenomena will be played by the active role of court staff and judges in communication between them and participants in court proceedings to improve justice. difficult period for Ukraine.

It is suggested to pay attention to amendments to the procedural legislation on service of court summons and other documents through the Action portal, as well as to consider full access to court staff and judges to the state register of internally displaced persons in order to establish the necessary communication for litigation and dispute resolution. in order to protect the legitimate rights and interests of citizens and persons staying in Ukraine on legal grounds.

Key words: abuse of civil procedural rights, martial law, court, participants in the case.

Актуальність теми та постановка проблеми. Відповідно до частини 1 статті 2 Цивільного процесуального кодексу України завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [1].

Необхідно зауважити, що завдання цивільного судочинства залишаються незмінними та повинні виконуватися у повному обсязі незалежно від правового стану, в якому перебуває країна та її громадяни, а також у будь-якій кризовій ситуації, які на жаль, відбуваються у нас в країні.

Відповідно до Указу Президента України Зеленського В. О. «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 від 24 лютого 2022 року, затвердженого Зако-

ном України від 24.02.2022 року № 2102-IX на території всієї країни з 5:30 24 лютого 2022 року було запроваджено воєнний стан у зв'язку з військовою агресією РФ проти України та на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони й відповідно до діючого законодавства. Воєнний стан було введено строком на 30 діб, проте у подальшому строки його дії продовжувалися та на даний час воєнний стан діятиме до 23 серпня 2022 року [2].

На превеликий жаль, після пандемії та введення загальнонаціонального карантину з 2020 року, кризові події на території України продовжилися та фактично розпочата війна призвела до значного ускладнення становища всієї країни та її громадян.

Не існує жодної галузі та сфери життя, яка б не зачепила війна, зокрема й здійснення правосуддя зазнало відповідного впливу обставин, які склалися на території

України. Відтепер, судові процеси в Україні відбуваються в умовах постійної потенційної загрози життю, здоров'ю та безпеці учасників судових процесів, працівників суду та суддів.

Працівники апарату судів та судді героїчно виконують покладені на них державою функції, адже навіть в умовах воєнного стану конституційне право людини на судовий захист не може бути обмеженим. Про це свідчить статистика, наведена Верховним Судом, відповідно до якої за період дії воєнного стану суди України ухвалили приблизно 770 000 (сімсот сімдесят тисяч) рішень, а лише Касаційним цивільним судом Верховного Суду ухвалено 3 461 (три тисячі чотириста шістьдесят одне) судове рішення.

Розглядаючи питання зловживання цивільними процесуальними правами, слід вважати, що будь-які негативні явища, які дестабілюють здійснення правосуддя в країні, можуть позитивно впливати на поширення такого явища, як зловживання процесуальними правами.

Відповідно до частини 1 статті 44 Цивільного процесуального кодексу України учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами; зловживання процесуальними правами не допускається.

Однак, на практиці, інколи відбувається порушення принципу недопущення зловживання цивільними процесуальними правами та особливо гостро таке питання постає під час введення в країні воєнного стану, а отже завданням науковців у такий час є дослідження засобів зловживання процесуальними правами, тобто у який спосіб будуть відбуватися такі зловживання та внесення пропозицій щодо запобігання таким явищам.

Стан дослідження. Протягом останніх років досягнення значного успіху в боротьбі з таким явищем, як зловживання цивільними процесуальними правами відбулося завдяки спільній праці науковців та представників законодавчої влади України.

На сьогоднішній день закріплені у Цивільному процесуальному кодексі України положення стосовно зловживання процесуальними правами потребують подальшого вивчення з урахуванням нових обставин та реалій, в яких перебуває на даному етапі Україна, а отже і вітчизняне правосуддя.

Мета дослідження відповідає постановленій проблемі та полягає у визначенні основних способів зловживання процесуальними правами під час здійснення правосуддя в умовах воєнного стану та розробці практичних механізмів протидії таким явищам. Окрім того, аналізу підлягають можливі внесення до Цивільного процесуального кодексу України, які стосуватимуться протидії зловживанням процесуальними правами з боку учасників судових справ та досягнення максимальної ефективності здійснення правосуддя навіть в такий складний для всіх час.

Виклад основного матеріалу. Конституцією України, а саме статтями 124, 125 визначено, що правосуддя в Україні здійснюється виключено судами. Створення надзвичайних та особливих судів не допускається [3].

Відповідно до статті 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» правосуддя на території, на якій уведено воєнний стан, здійснюється лише судами. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється [4].

У зв'язку із повномасштабним вторгненням РФ на територію України, веденням активних бойових дій та тимчасовою окупацією окремих територій, низка судів взагалі припинила свою діяльність, територіальну підсудність судових справ, що розглядалися в цих судах було змінено, а працюючі суди здійснюють свою діяльність зі значними обмеженнями, які регулюються головами судів окремо відповідними наказами та розпорядженнями, наприклад:

1. Справи можуть розглядатися у порядку письмового провадження за наявності відповідної згоди сторін.

2. У разі загрози життю, здоров'ю та безпеці відвідувачів суду, працівників апарату суду, суддів оперативно приймаються рішення про тимчасове зупинення здійснення судочинства певним судом.

3. Якщо суд не припинив здійснювати судочинство, учасники судових процесів мають можливість подати заяву про відкладення розгляду справ у зв'язку з воєнними діями та/або про розгляд справ у режимі відеоконференції за допомогою будь-яких технічних засобів, зокрема власних.

4. З метою забезпечення безпеки учасників судових процесів і відвідувачів судів припиняється проведення особистого прийому громадян керівництвом суду й обмежується допуск у судові засідання осіб, які не є учасниками судових засідань.

5. Якщо можливо, відкладати розгляд справ (за винятком невідкладних судових розглядів) та знімати їх з розгляду, зважати на те, що велика кількість учасників судових процесів не завжди можуть подати заяву про відкладення розгляду справи через те, що вони залучені до функціонування критичної інфраструктури, через вступ до лав ЗСУ, територіальної оборони, добровольчих воєнних формувань та інших форм протидії збройній агресії проти України, або не можуть прибути в суд у зв'язку з небезпекою для життя.

Нестабільна ситуація зі здійсненням правосуддя через війну в країні створює передумови для зловживання процесуальними правами. Особливістю зловживання процесуальними правами під час воєнного стану є те, що випадки таких зловживань не будуть класичними та будуть співвідноситися з умовами, в яких перебуває зараз суспільство.

Перелік зловживань не вичерпується визначеними Цивільним процесуальним кодексом України випадками, зокрема, найбільш поширеними під час воєнного стану, на нашу думку, будуть наступні способи зловживання процесуальними правами:

1) затягування судових процесів, шляхом уникнення отримання судових повісток та інших судових документів, які надсилаються судом;

2) подання безпідставних та не підтверджених доказами заяв про відкладення розгляду справи під прикриттям дії в Україні правового режиму воєнного стану;

3) навмисне неотримання ухвал та рішень судів, з метою створення штучних умов для виправдання пропущених строків оскарження.

Особливою в таких умовах видається активна роль суду у забезпеченні права на справедливий судовий розгляд та протидії зловживанням процесуальними правами з боку учасників судового процесу.

Статтею 44 Цивільного процесуального кодексу України визначено, що Суд зобов'язаний вживати заходів для запобігання зловживанням процесуальними правами. У випадку зловживання процесуальними правами учасником судового процесу суд застосовує до нього заходи, визначені цим Кодексом.

Суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість: 1) керує ходом судового процесу; 2) сприяє врегулюванню спору шляхом досягнення угоди між сторонами; 3) роз'яснює у випадку необхідності учасникам судового процесу їх процесуальні права та обов'язки, наслідки вчинення або невчинення процесуальних дій; 4) сприяє учасникам судового процесу в реалізації ними прав, передбачених цим Кодексом; 5) запобігає зловживанню учасниками судового процесу їх правами та вживає заходів для виконання ними їх обов'язків (ч. 5 ст. 12 ЦПК).

В умовах воєнного стану через військові дії багато осіб були змушені покинути свої домівки, думаючи перш за все про власну безпеку та безпеку своїх близьких, зрозуміло, що всі ці фактори призводять до того, що учасники

судових справ тимчасово проживаючі в іншій місцевості не мають змоги отримувати судові документи.

Дуже доречним з огляду на такі обставини є зареєстрований 27 квітня 2022 року законопроект № 7315, яким в тому числі запропоновано внести зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», а саме положення про гласність та відкритість судового процесу доповнити частиною другою, яка передбачає можливість надсилати сторонам у справі інформацію про суд, місце, дату і час судового засідання, а також електронну версію судового рішення по справі і виконавчі документи через Єдиний державний веб-портал електронних послуг або через мобільний додаток Порталу Дія [5].

Відповідні доповнення необхідно закріпити і стосовно порядку вручення судових повісток, який передбачається Цивільним процесуальним кодексом України.

На нашу думку, в умовах воєнного стану успішність проведення судових засідань та здійснення ефективного правосуддя в цілому напряму залежить від здійснення прямої комунікації між працівниками судів та учасниками судових справ.

Судам необхідно діяти відповідно до принципу процесуальної економії, адже дія принципу процесуальної економії у цивільному судочинстві дозволяє усунути все зайве, що не є суттєво необхідним й що значно обтяжує процес та може бути замінене іншими, більш економними процесуальними засобами, які достатньо гарантують належне відправлення правосуддя.

Принцип процесуальної економії реалізується у нормах про своєчасний, швидкий і правильний розгляд справи через раціональне використання учасниками процесу наданих законом процесуальних прав, не зловживаючи ними та дотримуючись основних засад цивільного судочинства (пункти 71, 82 постанови ВП ВС від 26.01.2021 у справі № 522/1528/15-ц; п. 94 від 06 квітня 2021 року у справі № 910/10011/19).

Додатково слід зазначити, що на даний час функціонує реєстр внутрішньо переміщених осіб, відповідно до якого особи, які вимушено змінили місце проживання реєструються у такому реєстрі з відповідними адресами, за якими на даний час проживають та кон-

тактними номерами телефонів, за якими з ними можна підтримувати зв'язок.

Для осіб, які бажають здійснити комунікацію з судом, завжди існують альтернативні варіанти, такі як комунікація за актуальними номерами телефонів або ж поштовими адресами судів.

Проте, існують випадки, коли особи навіть в такій складній ситуації знаходять можливість вести недобросовісну діяльність та ухилення від судових процесів, учасниками яких вони є.

Для того, щоб суд мав змогу встановити контакт з такими особами, на нашу думку, слід надати працівникам апарату суду доступ до реєстру внутрішньо переміщених осіб, за яким би стало можливим з'ясування адрес та актуальних контактних даних учасників судових процесів, справи за участю яких не можуть продовжуватися через абсолютну невідомість про місцезнаходження та стан справ у учасників судового розгляду.

Адже навіть за умови таких складних часів для України, правосуддя в країні має здійснюватися та мають бути захищені в першу чергу права наших громадян та осіб, які перебувають в країні. Задля такої мети, працівники судових установ мають докласти всіх зусиль, задля того, щоб судовий розгляд справ здійснювався у відповідності до Цивільного процесуального кодексу України, а права громадян були захищені, в тому числі від зловживань такими правами іншими учасниками судових процесів.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Дослідивши питання зловживання цивільними процесуальними правами під час воєнного стану, приходимо до висновку, що будь-які негативні явища, які дестабілізують здійснення правосуддя в країні надають учасникам судових справ додаткових можливостей щодо зловживання своїми процесуальними правами.

Однак, представники наукових установ та законодавчої влади спільно працюють над внесенням відповідних змін до законодавства та розробки практичних рекомендацій з метою підвищення ефективності здійснення правосуддя навіть в умовах воєнного стану, що і буде основною метою проведення подальших досліджень за відповідним напрямком.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний процесуальний кодекс України в редакції від 06.04.2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
2. Указ Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
3. Конституція України в редакції від 01.01.2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
4. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» в редакції від 24.05.2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
5. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39495>